

Sem-2(H), CC-4, SEC-B, Unit-3

Śrīmadbhagavadgītā

Importance of Knowledge, Sloka: 4/38
(उद्यमेन श्रेष्ठम्)

Prepared by - Dr. Chaikali Kanjilal
Deptt. of Sanskrit, Ramasaday College

श्रीमद्भगवद्गीता - 'ज्ञानयोग' नाम चतुर्थोऽध्यायः

श्लोकः

न हि ज्ञानेन सहस्रं पवित्रमिह विद्यते।
तत् स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥ (४/३८)

[न हि ज्ञानेन सहस्रं पवित्रमिह विद्यते।
तत् स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति]

अन्वयः इह ज्ञानेन सहस्रं पवित्रम् इह विद्यते। स्वयं योगसंसिद्धः कालेन आत्मनि तत् विन्दति।

व्याख्यः अत्र श्रीभगवानुवाच उद्यमेन श्रेष्ठम् पवित्रम् इह विद्यते न हि ज्ञानेन सहस्रं पवित्रमिह विद्यते। तत् स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति।
(श्रीभगवानुवाच) उद्यमेन श्रेष्ठम् पवित्रम् इह विद्यते न हि ज्ञानेन सहस्रं पवित्रमिह विद्यते। तत् स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति।

सन्धिः न हि ज्ञानेन सहस्रम् पवित्रम् इह विद्यते।
तत् स्वयं योग-संसिद्धः कालेन आत्मनि विन्दति ॥

श्लोकः

तस्मादज्ञानसम्भूतं हृत्स्थं ज्ञानाग्निनात्मनः।
 छित्तैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ (4/42)

अन्वयः भारत, तस्मात्, अज्ञानसम्भूतं हृत्स्थं आत्मनः
 एनं संशयं ज्ञानाग्निना छित्त्वा योगम्, आतिष्ठ, उत्तिष्ठ ।

सन्धिः तस्मात्, अज्ञान-सम्भूतम्, हृत्स्थम्, ज्ञान-अग्निना-आत्मनः।
 छित्त्वा एनम्, संशयम्, योगम्, आतिष्ठ उत्तिष्ठ भारत ॥

[तस्मादज्ञानसम्भूतं हृत्स्थं ज्ञानाग्निनात्मनः।
 छित्त्वेन। प्रा. अयं। योगमातिष्ठोत्तिष्ठे इत्यतः ॥

व्याख्यानम्- अत्र एव एत इत्यतः। अज्ञानद्वारा, अतस्मिन् आधुनिक
 एते प्रा. अयं इव तद्वदज्ञानस्य अग्नि द्वारा इह मन एतद्वत्
 तस्मात् आत्मसंशयं एव एकं बुद्धय इत्येवम् इत्यन एव ।

तस्मात् - तस्यैव - तद् (सर्वनाम एक pronoun) पञ्चम्यार
 अस्मिन्नेव अयं (नमः)

भारत - O Bharata! प्रत्ययिनम्, एत इत्येव। जीम् अर्द्धम्

एनम् - This, एतद् - सर्वनाम एकम् प्रा. द्वितीयार अस्मिन्नेव अयं

छित्त्वा - छिद् + क्त (कृत् प्रत्यय < कृत् प्रत्यय) [Indeclinable Past Participle]
 इह अग्निनाग्निना एतं कर्त्ता एतत् पूर्ववन्निष्ठ क्रियात्वरिण
वैद्वर इत्येव इति अयं, 'वा' एतत् - (प्रधानकर्त्तृत्वयोः पूर्ववन्निष्ठ)

उत्तिष्ठ - डेऽ - √ष्ठा वैद्वर (नाते न्-वन्नेव प्रथमम् पूर्वम् अस्मिन्नेव अयं
 ष्ठा (to stand) वैद्वर सर्वव्यापिका, डेऽ - इत्ययं
 अत्र एव अस्मिन्नेव अयं (इति) ।